

Ψυχοκινητική εξέλιξη

Ορισμός

Ψυχοκινητική εξέλιξη ή ανάπτυξη, είναι η λειτουργική διαφοροποίηση του οργανισμού, κατά την διάρκεια της οποίας αποκτώνται συνεχώς νέες ικανότητες, που διαμορφώνονται από την αλληλεπίδραση του γενετικού υλικού με τους εξωτερικούς παράγοντες (διατροφή, νοσήματα, οικογενειακό -οικονομικό-κοινωνικό περιβάλλον).

Γενικά

Η ανάπτυξη ενός παιδιού δεν είναι εξελικτική διαδικασία μιας μόνο λειτουργίας, αλλά το τελικό αποτέλεσμα πολλών επιμέρους λειτουργιών, που βρίσκονται σε άμεση αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση και επομένως ο έλεγχος της προϋποθέτει έλεγχο των επιμέρους τομέων της, δηλαδή της αδρής κινητικότητας, της ακοής, της όρασης, των λεπτών χειρισμών και της κοινωνικής συμπεριφοράς. Επιπλέον, η ανάπτυξη του παιδιού αποτελεί μια δυναμική λειτουργία που χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση συγκεκριμένων δεξιοτήτων στις διάφορες ηλικίες, γι' αυτό ο έλεγχος της ανάπτυξης θα πρέπει να γίνεται όχι μόνο τμηματικά (κατά τομείς) αλλά και περιοδικά (κατά ηλικίες).

Για παράδειγμα ένα βρέφος αναπτύσσεται φυσιολογικά μέχρι 8 μηνών, δεν θα είναι υποχρεωτικά φυσιολογικό και στην ηλικία των 2 χρόνων, γιατί οι λειτουργίες του λόγου και της ομιλίας δεν έχουν ακόμα αναπτυχθεί στους 8 μήνες, ώστε να μπορούμε να τις εκτιμήσουμε.

Οι ηλικίες που έχουν επιλεγεί για τον συστηματικό έλεγχο της ανάπτυξης (επειδή ακριβώς σε αυτές τις ηλικίες κατακτώνται χαρακτηριστικές δεξιότητες) ονομάζονται «ηλικίες-κλειδιά», έχουν διεθνώς καθοριστεί και είναι οι ακόλουθες: 6 εβδομάδες, 1 έτος, 18 μήνες, 2-2,5 χρόνια, 3 χρόνια, 4 χρόνια, 5 χρόνια.

Βασικές αρχές της ανάπτυξης

1. Η ακεραιότητα και η φυσιολογική ωρίμανση του κεντρικού νευρικού συστήματος Κατά την διάρκεια της βρεφικής και νηπιακής ηλικίας παρατηρείται ταχεία εξέλιξη στην ανάπτυξη του νευρικού συστήματος, έτσι ώστε το βάρος του εγκεφάλου να τετραπλασιαστεί (από 300 gr κατά την γέννηση φθάνει 1200 gr στο τέλος του 4 έτους). Παράλληλα με την μυελίνωση των νευρικών οδών και την ωρίμανση των φλοιωδών κέντρων, επιτυγχάνεται ο βουλητικός έλεγχος των κινήσεων, εξαφανίζονται τα αρχέγονα νεογνικά αντανακλαστικά και ακολουθεί η κεφαλοουραία (από το κεφάλι προς τα πόδια) κινητική εξέλιξη (στήριξη κεφαλής, κάθισμα, συντονισμός των μυών της σπονδυλικής στήλης χρησιμοποίηση των χεριών, βάδιση).

2. Οι βασικοί σταθμοί εξέλιξης (η προσοχή, η στήριξη της κεφαλής, η σύλληψη αντικειμένων, η βάδιση, η στήριξη του κορμού, η αίτηση, η ομιλία, ο έλεγχος των σφιγκτήρων κ.ά.) ακολουθούν μια ορισμένη σειρά και πραγματοποιούνται εντός κάποιων «φυσιολογικών» χρονικών διακυμάνσεων (πίνακας ανάπτυξης κατά Denver). Επομένως η εξέλιξη της ανάπτυξης είναι ίδια για όλα τα παιδιά, αλλά ο ρυθμός της διαφοροποιείται από το ένα παιδί στο άλλο. Για παράδειγμα τα παιδιά πρώτα κάθονται και μετά περπατούν, αλλά η ηλικία στην οποία κάθονται ή περπατούν ποικίλλει σημαντικά.

3. Για την κατάκτηση μιας αναπτυξιακής ικανότητας, εκτός από την ωρίμανση του κεντρικού νευρικού συστήματος, σημαντικό ρόλο παίζει και η εξάσκηση, που συνδέεται στενά με το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει και μεγαλώνει ένα παιδί. Έτσι όταν δεν υπάρχει εξάσκηση, η εμφάνιση μιας δεξιότητας καθυστερεί, ενώ όταν δοθεί η κατάλληλη ευκαιρία η ίδια δεξιότητα εκδηλώνεται πολύ γρήγορα.

Για να μεγαλώσει σωστά ένα παιδί θα πρέπει να έχει φυσιολογικό νευρικό σύστημα, να ακούει, να βλέπει και να έχει βρει τον τρόπο να μαθαίνει. Απαραίτητη όμως προϋπόθεση είναι να δέχεται το παιδί συνεχώς εξωτερικά ερεθίσματα από το περιβάλλον του, που θα το βοηθήσουν να αναπτυχθεί σωστά.

Επειδή υπάρχει μεγάλη διακύμανση στο φυσιολογικό ρυθμό της ανάπτυξης είναι δύσκολο να διαχωρίσει κανείς το φυσιολογικό από το παθολογικό. Οι διάφορες ικανότητες αναπτύσσονται παράλληλα. Σε φυσιολογικά παιδιά είναι δυνατόν μία ικανότητα να υπολείπεται λίγους μήνες σε σχέση με μία άλλη, είναι σπάνιο όμως η καθυστέρηση να αφορά όλες τις ικανότητες, οπότε μιλάμε για ψυχοκινητική καθυστέρηση. Πάντως όσο πιο πολύ απέχει ένα παιδί από το μέσο όρο, τόσο περισσότερες είναι οι πιθανότητες να παρουσιάζει κάποια διαταραχή της ανάπτυξής του που οφείλεται σε οργανική, λειτουργική, ή περιβαλλοντική αιτία. Αν υπάρχει μεγάλη καθυστέρηση στην ανάπτυξη μιας ικανότητας, αυτό αποτελεί ένδειξη ότι υπάρχει νευρολογικό πρόβλημα.

Για να εκτιμήσουμε την ανάπτυξη ενός παιδιού, είναι απαραίτητη η χρησιμοποίηση αντικειμενικών μεθόδων, δηλαδή η χρησιμοποίηση αναπτυξιακών δοκιμασιών που έχουν κατασκευαστεί μετά από καταγραφή των δεξιοτήτων «φυσιολογικών» παιδιών στις διάφορες ηλικίες. Με τις αναπτυξιακές δοκιμασίες δίνεται η ευκαιρία στον παιδίατρο να εντοπίσει έγκαιρα τα παιδιά που καθυστερούν να εμφανίσουν τις αναμενόμενες για την ηλικία τους ικανότητες, ώστε να παραπεμφθούν σε ειδικούς γιατρούς προκειμένου να αντιμετωπισθούν κατάλληλα οι δυσκολίες τους. Η έγκαιρη διάγνωση των αναπτυξιακών διαταραχών στα πρώιμα στάδια της ζωής είναι πολύ σημαντική. Επειδή μέχρι τα 3 πρώτα χρόνια της ζωής ο εγκέφαλος είναι ιδιαίτερα εύπλαστος, οι ικανότητες που έχουν την έδρα τους σε μια περιοχή που δεν λειτουργεί λόγω βλάβης του νευρικού συστήματος, μπορούν εύκολα να μεταφερθούν σε μια άλλη γειτονική περιοχή του εγκεφάλου και να μην χαθούν. Για παράδειγμα ένα πρόωρο με εγκεφαλική βλάβη με την κατάλληλη βοήθεια μπορεί να μιλήσει, έστω και με κάποιες δυσκολίες, πράγμα που δεν μπορεί να συμβεί μ' έναν ενήλικα.

Η εκτίμηση της ανάπτυξης ενός παιδιού γίνεται με την χρήση απλών αντικειμένων και παιχνιδιών που τα προσφέρει ο εξεταστής στο παιδί και ή το προτρέπει να τα χρησιμοποιήσει ανάλογα με την ηλικία του (π.χ. να κάνει πύργο με δύο κύβους) ή το ρωτάει για την χρησιμότητά τους ή του ζητάει να τα δώσει σε αυτόν ή στην μητέρα του. Για καλύτερη συνεργασία το παιδί

πρέπει να βρίσκεται στην αγκαλιά της μητέρας του, η οποία το ενθαρρύνει να δείξει τις ικανότητες του, χωρίς να το βοηθά. Έτσι ελέγχονται η επιδεξιότητα του παιδιού στους λεπτούς χειρισμούς και ταυτόχρονα η ομιλία του, η αντίληψή του και η προσωπικότητά του, ενώ η αδρή κινητικότητα ελέγχεται τελευταία, γιατί μπορεί να προκαλέσει δυσφορία στο παιδί και να δυσκολέψει την περαιτέρω συνεργασία του με τον εξεταστή. Τέλος, η μητέρα θα δώσει τις πληροφορίες σχετικά με τις ικανότητες εκείνες που δεν μπορεί να ελεγχθούν κατά την διάρκεια της εξέτασης, όπως η δυνατότητα να τρώει μόνο του, να βάζει ή να βγάζει τα ρούχα του κ.ά.

Βασικοί σταθμοί της ψυχοκινητικής εξέλιξης

ΚΙΝΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Γέννηση

Το κεφάλι κρέμεται προς τα κάτω

6 εβδομάδων

Κρατάει στιγμιαία το κεφάλι στο ίδιο επίπεδο με το σώμα

12 εβδομάδων

Στηρίζεται στους αγκώνες, ανυψώνει το κεφάλι προς όλες τις κατευθύνσεις

6 μηνών

Ρολάρει γρήγορα και ελεγχόμενα

18 μηνών

Τρέχει πηδώντας, σκαρφαλώνει στο κάθισμα γυρίζει και μετά κάθεται σ' αυτό.

Βαδίζει κουβαλώντας αντικείμενα.

Πρηνής θέση (μπρούμυτα)

Νεογέννητο

Το κεφάλι είναι προς στην μία πλευρά, η πύελος (λεκάνη) ψηλά και τα γόνατα προς τα πάνω, κάτω από το επιγάστριο. Αργότερα η πύελος χαμηλώνει και εκτείνονται τα ισχία και τα γόνατα.

4 εβδομάδων

Στιγμιαία ανασηκώνει το πηγούνι του.

6 εβδομάδων

Το πηγούνι 45° πάνω από το επίπεδο του κρεβατιού.

3 μηνών

Ανασηκώνει το πηγούνι, και τους ώμους ψηλότερα από το κρεβάτι, ενώ τα πόδια είναι σε πλήρη έκταση.

6 μηνών

Ανασηκώνει τον θώρακα και το επιγάστριο πάνω από το κρεβάτι. Στηρίζει το βάρος στα χέρια ενώ έχει τους αγκώνες σε έκταση. Γυρνάει από την πρηνή (μπρούμυτα) στην ύπτια θέση (ανάσκελα).

7 μηνών

Γυρνάει από την ύπτια στην πρηνή θέση - Μπορεί να στηρίζει βάρος στο ένα χέρι.

9 μηνών

Προχωρεί προς τα πίσω (προσπαθεί να μπουσουλίσει)

11 μηνών

Σέρνεται με τα χέρια και τα γόνατα, αρκουδίζει.

12 μηνών

Στηρίζεται με βοήθεια, κάνει τα πρώτα του βήματα

15 μηνών

Ανεβαίνει σκάλες, γονατίζει χωρίς να στηρίζεται

Καθιστή θέση

Νεογέννητο

Όταν από ξαπλωμένο το τραβάμε από τα χέρια για να καθίσει, το κεφάλι κρέμεται πίσω.

4 εβδομάδων

Στην καθιστή θέση η ράχη είναι κυρτή και στιγμιαία σηκώνει το κεφάλι.

12 εβδομάδων

Κάθεται στηριζόμενο με το κεφάλι να τείνει να πέφτει το κεφάλι προς τα εμπρός, αν και πολλές φορές το στηρίζει ψηλά.

4 μηνών

Όταν το τραβούν για να καθίσει το κεφάλι στην αρχή κρέμεται προς τα πίσω.

5 μηνών

Το κεφάλι δεν κρέμεται προς τα πίσω όταν το τραβούν να καθίσει

6 μηνών

Κάθεται σε καρέκλα ή καρότσι στηριζόμενο, όταν το έλκουν σηκώνει το κεφάλι του από το κρεβάτι.

7 μηνών

Κάθεται στο πάτωμα.

8 μηνών

Κάθεται στο πάτωμα στιγμιαία χωρίς στήριγμα.

9 μηνών

Κάθεται σταθερά στο πάτωμα για 10 λεπτά, σκύβει προς τα μπρος και ανασηκώνεται.

10 μηνών

Ανασηκώνεται από την πρηνή και κάθεται.

12 μηνών

Γυρνά και σέρνεται στους γλουτούς για να πιάσει ένα αντικείμενο.

15-18 μηνών

Κάθεται σε καρέκλα

Στήριξη και βάδιση

Νεογέννητο

Αντανακλαστικό βάδισης έως τις 2 -3 εβδομάδες.

8 εβδομάδων

Στέκεται υποβασταζόμενο κρατώντας το κεφάλι ψηλά στιγμιαία

6 μηνών

Κρατά σχεδόν όλο του το βάρος στα πόδια

7 μηνών

Αναπηδά με ευχαρίστηση

9 μηνών

Στέκεται κρατώντας τα έπιπλα. Τραβιέται για να σταθεί όρθιο

11 μηνών

Περπατά στηριζόμενο στα έπιπλα

12 μηνών

Περπατά (σε όλο το πέλμα) όταν του κρατούν το ένα χέρι

13 μηνών

Περπατά χωρίς βοήθεια

15 μηνών

Ανεβαίνει την σκάλα με τα τέσσερα Δεν μπορεί να σταματήσει ξαφνικά ή να στρίψει στις γωνίες όταν περπατά.

18 μηνών

Τραβάει παιχνίδι με ρόδες. Αρχίζει να πηδά (με τα δυο πόδια)

2 χρονών

Ανεβοκατεβαίνει τις σκάλες μόνο του, βάζει και τα δυο πόδια στο κάθε σκαλί, μαζεύει ένα αντικείμενο από το πάτωμα χωρίς να πέσει. Τρέχει, κλωτσάει μπάλα.

2 1/2 χρονών

Πηδάει με τα δυο πόδια. Περπατά στις μύτες των ποδιών

3 χρονών

Πηδά από το τελευταίο σκαλοπάτι. Ανεβαίνοντας την σκάλα βάζει ένα πόδι σε κάθε σκαλί. Κάνει ποδήλατο με 3 ρόδες. Περπατά σε ευθεία γραμμή.

4 χρονών

Κατεβαίνοντας βάζει ένα πόδι σε κάθε σκαλί. Χοροπηδάει στο ένα πόδι (κουτσό).

5 χρονών

Χοροπηδάει και στα δυο πόδια ή με το καθένα χωριστά.

Πλαγίωση (Handedness)

1ος χρόνος

Χρησιμοποιεί είτε δεξί είτε αριστερό χέρι τον 1^ο χρόνο

18 μηνών

Χρησιμοποιεί και τα 2 χέρια

2 χρονών

Εγκαθίσταται η πλαγίωση (αριστεροχειρία - δεξιοχειρία) αλλά σε μερικά παιδιά εγκαθίσταται αργότερα (4-6 χρονών)

ΛΕΠΤΗ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ - ΧΕΙΡΙΣΜΟΙ

Νεογέννητο

Αντανακλαστικό δραγμού τους πρώτους: 2 - 3 μήνες

4 εβδομάδων

Τα χέρια είναι κυρίως κλειστά

8 εβδομάδων

Τα χέρια είναι συχνά ανοιχτά, μόνο ελαφρό αντανακλαστικό δραγμού

12 εβδομάδων

Καταργείται το αντανακλαστικό δραγμού

Παίζει με την κουδουνίστρα όταν του τοποθετηθεί στο χέρι

Μοιάζει να θέλει να πιάσει ένα αντικείμενο

Φέρνει τα χέρια στη μέση θέση ή τα χρησιμοποιεί μαζί για να φτάσει κάτι.

4 μηνών

Πάνω στο παιχνίδι τα χέρια του συμπλέκονται

Τραβάει ένα ρούχο του πάνω από το κεφάλι

Απλώνει, το χέρι του περισσότερο από ό,τι πρέπει όταν θέλει να φτάσει κάτι

5 μηνών

Εκούσια σύλληψη αντικειμένου. Βάζει αντικείμενα στο στόμα
Χρησιμοποιεί και τα 2 χέρια όταν θέλει να προσεγγίσει αντικείμενα

6 μηνών

Μεταφέρει αντικείμενα από το ένα χέρι στο άλλο, χτυπάει παλαμάκια, βάζει αντικείμενα στο στόμα, γρατζουνάει επιφάνειες. Κρατά αντικείμενα με το ένα χέρι, το περιεργάζεται με το άλλο. Μεταφέρει αντικείμενα από το ένα χέρι στο άλλο στη μέση θέση. Πιάνει με την παλάμη.

7 μηνών

Μεταφέρει αντικείμενα από το ένα χέρι στο άλλο
Χρησιμοποιεί το ένα χέρι
Τρώει μόνο του μπισκότο
Χτυπά με τις παλάμες το τραπέζι

8 μηνών

Χρησιμοποιεί τον υπτιασμό για ν' αφήσει αντικείμενα, πετάει πράγματα (έλεγχος της άφεσης).

10 μηνών

Χρησιμοποιεί τον δείκτη
Σταματάει να φέρνει αντικείμενα στο στόμα

1 έτους

Ξεφυλλίζει πολλές σελίδες μαζί, μουτζουρώνει με κηρομπογιές.

18 μηνών

Αγκαλιάζει την κούκλα, πετάει τη μπάλα δυνατά.

2 ετών

Χρησιμοποιεί κουτάλι, κλωτσάει τη μπάλα.
Κάνει πύργο από 6-7 κύβους
Ξεβιδώνει
Βάζει τα παπούτσια, κάλτσες κλπ.

2,5 ετών

Κρατάει το μολύβι στο χέρι αντί στην γροθιά Αρχίζει να ζωγραφίζει

3 ετών

Περνάει χάντρες, βιδώνει - ξεβιδώνει καπάκια, διπλώνει χαρτί, γράφει κύκλο, γράφει κάθετες και οριζόντιες γραμμές, αντιγράφει το Ο

Κάνει πύργο με 9-10 κύβους

Ντύνεται και ξεντύνεται

Κουμπώνεται εκτός από την πλάτη.

4 ετών

Βάφει σε πλαίσιο, ζωγραφίζει άνθρωπο χωρίς κορμό, γράφει σταυρό.

5 ετών

Κόβει με το ψαλίδι σε ίσια γραμμή, γράφει τετράγωνο, τρίγωνο.

6 ετών

Γράφει τ' όνομά του

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΑ

1^{ος} μήνας

Σταματάει να κλαίει όταν το παίρνουν αγκαλιά.

4^{ος} μήνας

αισθάνεται την ευχαρίστηση και γελάει μ' αυτήν.

6^{ος} μήνας

Γελά σε γνωστούς και αγνώστους.

Πίνει από φλιτζάνι όταν του το κρατούν στο στόμα

12 μηνών

Μασάει, τρώει μπισκότο. Καταλαβαίνει μικρές προτάσεις π.χ δώσε μου το..., κάνε αντίο κλπ. Παρακολουθεί την έκφραση των προσώπων, δίνει παιχνίδι

όταν του το ζητήσουμε.

15 μηνών

Καταφέρνει να χρησιμοποιεί το φλιτζάνι

Στριφογυρίζει το κουτάλι στο πιάτο

Μπορεί να φάει μόνο του. Βγάζει τα παπούτσια του

18 μηνών

Παύει να στριφογυρίζει το κουτάλι στο πιάτο

2 χρονών

Βάζει και βγάζει τα παπούτσια, τις κάλτσες, το παντελόνι.

Αρχίζει ν' αποκτά προτιμήσεις και επιθυμίες, παίζει ευχαρίστως μόνο του, προτιμά όμως να είναι κοντά σε ένα μεγάλο.

2,5 χρονών

Αισθάνεται άγχος όταν αποχωρίζεται από τους γονείς του.

3 χρονών

Μπορεί να ντυθεί εκτός από το πίσω κούμπωμα

Βάζει τα παπούτσια σε λάθος πόδι.

Αισθάνεται εύθικτο στον έπαινο και στη ντροπή,

5 χρονών

Μπορεί να δέσει τα κορδόνια του.

Συνειδητοποιεί τις ποικίλες διαθέσεις και τις εκφράζει. Μεταβάλλεται η θέση του στην οικογένεια, επιλέγει τους φίλους του.

ΑΙΣΘΗΣΕΙΣ

ΑΦΗ

6 μηνών

Διακρίνει αντικείμενα απτικά.

8 μηνών

Αυξάνεται η αισθητική αντίληψη των πλευρών των δακτύλων

1 έτους

Αρχίζει η αναγνώριση των αντικειμένων με τη βοήθεια της αφής.

ΟΡΑΣΗ

1^{ος} μήνας

Βλέπει αντικείμενα όταν είναι στην οπτική του γραμμή. Παρακολουθεί αντικείμενο σε απόσταση 20 -25 εκ. από τα μάτια του.

2^{ος} μήνας

Μετατοπίζει το βλέμμα του από το ένα αντικείμενο στο άλλο. Παρακολουθεί οπτικό ερέθισμα οριζόντια, κάθετα και αργότερα διαγώνια.

Σταματά να εστιάζει στο περίγραμμα της φιγούρας και αρχίζει να παρατηρεί το περίγραμμα του αντικειμένου.

6^{ος} μήνας

Βλέπει σαν τον ενήλικα. Παρακολουθεί κινούμενο αντικείμενο με προσοχή.

7^{ος} μήνας

Ψάχνει να βρει το κρυμμένο αντικείμενο μόνο όταν το αντικείμενο του είναι οπτικό ελκυστικό.

3 χρονών

Κοιτάει αντικείμενο με βάση το χρώμα τους.

4 χρονών

Κοιτάει αντικείμενα με βάση τη μορφή τους.

6 χρονών

Ολοκλήρωση της όρασης.

ΑΚΟΗ

Νεογέννητο

Από την 3^η μέρα διακρίνει τη φωνή της μητέρας και την ξεχωρίζει από άλλες γυναικείες φωνές.

1^{ος} μήνας

Χαμογελά σε οικεία φωνή, αντιδρά σε ξαφνικούς θορύβους.

2^{ος} μηνάς

Αντιδρά σε δυνατό ήχο (κουδουνίστρα), τρομάζει σε δυνατό θόρυβο.

5^{ος} μήνας

Ξεχωρίζει ήχους που παράγονται από οικεία αντικείμενα.

6^{ος} μήνας

Ψάχνει να βρει αντικείμενο που κάνει θόρυβο, εντοπίζοντάς το από τον ήχο του.

7^{ος} μήνας

Χτυπάει αντικείμενα για να ακούσει τον ήχο τους.

1 έτους

Αναγνωρίζει τ' όνομά του και γυρίζει όταν το φωνάζουμε.

Αντιδρά στη μουσική.

ΠΑΙΧΝΙΔΙ

3 μηνών

Του αρέσουν εικόνες χρωματικά αντίθετες.

6 μηνών

Χαίρετε με τα παιχνίδια του, τα ξεχνά όμως όταν του πέσουν.

9 μηνών

Παίζει πολύ με τα παιχνίδια του αισθητικοκινητικό παιχνίδι με συνδυασμό κίνησης, όρασης και αφής. Πετάει τα παιχνίδια του στο πάτωμα.

18 μηνών

Αρχίζει το παιχνίδι των κατασκευών, ενδιαφέρεται για το σκάψιμο.

2 ετών

Ενδιαφέρεται για παιχνίδια ρόλων, ενδιαφέρεται για βιβλία με μεγάλες πολύχρωμες εικόνες.

3 ετών

Ενδιαφέρεται για μουτζούρωμα σε βιβλία, για κατασκευαστικά και συναρμολογούμενα παιχνίδια. Καταστρέφει συνήθως αυτό που φτιάχνει, του αρέσει ο χορός. Αρχίζει το συμβολικό και μιμητικό παιχνίδι, μιμούμενο τη χρήση αντικειμένων, τη συμπεριφορά ενηλίκων, παιχνίδι με κούκλες.

4 ετών

Του αρέσει το κουκλοθέατρο, ενδιαφέρεται για παραμύθι. Ζωγραφίζει με τα δάχτυλα, παίζει με το νερό, τη λάσπη και την άμμο. Κάνει ποδήλατο, ενδιαφέρεται για ομαδικά παιχνίδια, παλεύει με άλλα παιδιά.

5 ετών

Καταλαβαίνει ότι τα παιχνίδια έχουν κανόνες και τους σέβεται.

6 ετών

Ενδιαφέρεται για συλλογές αντικειμένων.